

1. Буковинський В. С. Шляхи удосконалення планування витрат на освіту / В. С. Буковинський // *Фінанси України*. – 2004. – № 9. – С. 74-83.

2. Каленюк І. С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. – К.: ТОВ «Кадри», 2001. – 326 с.

3. Кратт О. А. Кваліфікація поняття «соціально-економічний потенціал вищих навчальних закладів» / О. А. Кратт, М. В. Артюхіна // *Вчені записки університету «Крок»*. Вип. 18. Т. 1. – К.: 2008. – С.98-105.

4. Ниязова М. В. Проблемы оценки эффективности предпринимательской деятельности бюджетных вузов [Електронний ресурс]: / М. В. Ниязова // *Університетське управління: практика і аналіз*. – 2003. – № 3. – С. 68-76. – Режим доступу: <http://www.ecsocman.edu.ru/univman/msg/152413.html>.

5. Салига С. Я. Розвиток методів визначення соціально-економічної ефективності витрат на освітні послуги / С. Я. Салига, В. М. Гельман // *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького ун-ту управління та права*. – 2007. – № 3 (23). – С. 213-223.

6. Салов В. Уніфікація інформаційної бази і методології оцінювання потенціалу та результативності вищих

навчальних закладів / В. Салов // *Вища школа*. – 2009. № 2. – С. 51-64.

7. Система фінансового менеджмента высшего учебного заведения / Под ред. д-ра экон. наук, проф. Ю. Г. Лысенко и д-ра экон. наук, проф. В. Н. Андриенко. Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 602 с.

8. Чемерис А. О. Менеджмент якості як основа ефективності інститутів підготовки державних службовців [Електронний ресурс] / А. О. Чемерис, Є. В. Шаповал. – Режим доступу: <http://www.academy.kiev.ua/ej3/txts/GALUZEVE/02-CHEMERIS-SCHAPOVAL.pdf>.

9. Ямковий В. Аспекти оцінювання релевантності системи ранжування вищих навчальних закладів / В. Ямковий // *Вища школа*. – 2009. – № 6. – С. 14-38.

In the article the factor analysis of indexes of efficiency of organizational-financial mechanism of higher educational establishments is conducted, that allowed to expose intercommunications between them and improve the results of monitoring of efficiency of functioning of higher educational establishments on the whole.

УДК336.227.8:336.027

ББК65

Белінська Я. В., Хомик Н. Ю.

РЕФОРМА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ: ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОДАТКОВИХ ВАЖЕЛІВ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті досліджуються проблеми реформування системи регулювання і нагляду за фінансовою системою. Розкриваються сутність, особливості та наслідки застосування податкових важелів для стабілізації фінансової і, зокрема, банківської системи. Розглянуто причини активізації боротьби з банківською таємницею. Проаналізовано взаємопов'язаність проблем реформування банківської і податкової системи України.

Ключові слова: реформування фінансової системи, податок на банківські трансакції, податок Тобіна, державний борг, банківська таємниця, офшори.

Keywords: Reforming the financial system, financial levy, Tobin tax, government debt, banking secrecy, offshore.

І. Вступ. Сучасна світова економічна й валютно-фінансова криза продемонструвала обмеженість моделі розвитку сучасної світової економічної системи: під впливом кризових тенденцій розпочалися процеси руйнації структури ринків, фінансової системи, каналів переливу капіталу поміж країнами та окремими

галузями. Економічні втрати від цієї кризи досягли величезних значень: тільки за 2009 р. обсяг світового ВВП скоротився на 0,6%, обсяги світової торгівлі товарами й послугами – на 10,7%. За оцінками МВФ суми списання банківських активів із початку глобальної кризи до кінця 2010 р. становитиме 2,3 трлн. дол. США [1].

Причиною розгортання кризових тенденцій були проблеми як фінансової системи, що не справилася із завданням управління ліквідністю та борговими зобов'язаннями, так і неспроможність державних органів регулювання проконтролювати накопичення системних ризиків і спрогнозувати настання кризи. Оскільки найслабшим сегментом економічної системи виявився фінансовий, то основні антикризові зусилля урядів держав були спрямовані на його підтримку. Обсяги державної підтримки фінансового сектора вражають. У 2009 р. у розвинутих країнах вони становили 9882 млрд дол. США, або 31,0% ВВП за 2009 р., у країнах, що розвиваються, – 223 млрд дол. або 1,6% ВВП [2]. Тільки банк Англії прокредитував банки Роял Бенк оф Скот ленд (*Royal Bank of Scotland*) та Ейч Бі Оу Ес (*HBOS*) на суму 61,6 млрд фунтів (це майже вдвічі більше від оборонного

бюджету Великобританії). Уряд Франції наприкінці жовтня 2008 р. оприлюднив інформацію щодо надання банкам країни до кінця 2008 р. 10,5 млрд євро, зокрема провідний банк країни, Кредит Еґрісоул (*Credit Agricole*) отримав 3 млрд євро, Бі Ен Пі Парі бас (*BNP Paribas*) – 2,55 млрд євро, Сошіейт Дженерел (*Societe Generale*) – 1,7 млрд євро, Кредит Мьютьюел (*Credit Mutuel*) – 1,2 млрд євро [3]. Уряди країн були змушені рятувати найбільші фінансові установи, щоб запобігти краху всієї фінансової системи, побудованої за пірамідальним принципом.

Не дивно, що обсяги дефіцитів державних бюджетів більшості досягли рекордних значень: за даними МВФ у 2009 р. дефіцит державного бюджету досяг 10,9% у Великобританії, 12,5 % у США, рекордного бюджетного дефіциту США, який в 2008-2009 рр. перевищив 1,4 трлн. дол. США. 10,3 % у Японії, 4,1 у Австралії, 11,4 % у Іспанії, 12,4 % у Ісландії [1]. Ще більш вражаючим було зростання загального державного боргу. На кінець 2009 р. найбільшим він був у Японії – 178% від ВВП, Греції – 125,7%, Італії – 106,6%, Португалії – 81,1%, Великобританії – 75,1 %, США – 53,1 %, у Франції – 60,8%, Німеччині – 43,8%. У менш розвинутих країнах Центральної та Східної Європи державний борг становив: в Угорщині – 72,1%, Польщі – 47,1%, Словаччині – 33,6%, Чехії – 32,5% [4].

II. Постановка завдання. Таким чином, за досягнення відносної стабілізації фінансових систем на перший план висунулося два питання. По-перше, з яких джерел держава буде гасити свої борги? По-друге, яким чином фінансові установи – реципієнти державної допомоги будуть повертати отримані кошти? Адже масове вливання ресурсів у фінансові системи, що здійснювалося за рахунок коштів платників податків, зумовило поширення вкрай негативних оцінок діяльності банківської системи та вивело на перший план необхідність радикальних змін банківського нагляду і регулювання.

Процес реформування світової фінансової архітектури вже розпочався. Його ключові аспекти детально висвітлені у низці праць зарубіжних і вітчизняних вчених. Серед останніх слід відмітити праці О. Барановського [5], Т. Богдан [6; 7], В. Герасименко, Р. Герасименко [8], В. Корнєєва [9], К. Паливоди [10], О. Петрика [11], А. Сомик [12], Н. Стукало, М. Литвин [13], Н. Шелудько, А. Шкляр [14], І. Школьник [15].

Разом з тим, на наш погляд, недостатньо уваги приділено негативним наслідкам окремих інструментів та методів реформування банківсь-

кої системи, зокрема покликаних переспрямувати фінансові потоки від банківського до державного сектора економіки. Метою даною статі взято виявлення дискусійних моментів і окреслення можливих негативних наслідків окремих податкових важелів регулювання діяльності банків.

III. Результати. За підсумками економічного самміту в Торонто (червень 2010 р.), де представники країн «Великої двадцятки» підводили підсумки боротьби з економічною кризою та визначали напрями стимулювання економічного зростання, було визначено чотири основних напрями реформування фінансової системи [16]. Перший напрям – це вдосконалення нормативно-законодавчої бази. Другий – забезпечення ефективного пруденційного нагляду. Третій – посилення нагляду за найбільшими (системними) фінансовими установами, від стійкості яких залежить стабільність фінансової системи. Четвертий – підвищення прозорості діяльності банківської системи та офшорних центрів, боротьба з відмиванням грошей і фінансуванням тероризмом.

На реалізацію наведених напрямів у вересні 2010 р. Європарламентом був схвалений Законопроект, що передбачає створення з 1 січня 2011 р. спеціального європейського органу, який буде оцінювати існуючі ризики та аналізувати стан фінансової системи, а також трьох додаткових регуляторів. Останні будуть здійснювати нагляд за банківським сектором, страховими компаніями, а також цінними паперами і біржами [17].

Крім цього, зазначений Законопроект передбачає запровадження податку на банківські трансакції, який повинен запобігти майбутній фінансовій кризі, а також пом'якшити її наслідки для платників податків. А також висловлена необхідність запровадження податку на фінансові операції («податок Тобіна»), який дозволив би приборкати ризиковані фінансові спекуляції і стимулювати ухвалення банками довгострокових інвестиційних рішень. Зупинимось детальніше на перевагах і недоліках цих двох податків як інструментів стабілізації фінансової системи.

Питання запровадження податку на банківські прибутки або операції дискутувалося вже тривалий час. В кінці червня 2010 року Барак Обама виступив із заявою про те, що вважає за необхідне введення 0,15% податку на активи найбільших банків країни. «Ми повинні оподаткувати банки, тому що саме вони були найбільшими бенефіціарами допомоги з боку платників податків в піковий період фінансової кризи, Це

дозволить нам повернути кожен десятипенсовик платників податків» [18].

Відтак податок на банківські трансакції був закладений у новому бюджеті Великобританії, а також схвалений парламентом Німеччини. Законодавці Франції почали роботу над відповідним законопроектом, який буде врахований у новому бюджеті держави. Аналогічне оподаткування вже існує у Швеції, де банки зобов'язані сплачувати 0,04 % загальної суми активів за вирахуванням капіталу і депозитів (*total liabilities shorn of capital and deposits*). Такий же розмір ставки податку буде у Великобританії, а з 2012 р. його ставка може зрости до 0,07%. В США, як вже зазначалося, ставка податку досягне 0,15 %. В Німеччині планується більш м'яка і диференційована політика: для банків з активами не більше 10 млрд євро податок становитиме 0,02%, для банків, чії активи перевищуватимуть цю суму, – 0,04%. При цьому податок сплачуватимуть як національні банки, так і філії іноземних компаній. Підраховано, що завдяки зазначеному податку у 2011 р. до бюджету Німеччини додатково надійде 1,2 млрд євро, Великобританії – 2 млрд євро, Франції – 1 млрд євро.

Дійсно, в умовах посткризового розвитку, що характеризується підвищенням рівня цін і безробіття, падінням споживчого попиту і утрудненим доступом до фінансових ресурсів, посилення податкового тягаря на сектор домогосподарств і підприємств є соціально небезпечним і економічно недоцільним. Тим часом запровадження спеціального податку на банківські трансакції виглядає досить виправданим як з точки зору необхідності повернення коштів, витрачених на стабілізацію банківської системи, так і відновлення принципу соціальної справедливості у сфері розподілу ризиків і прибутку.

Щодо іншого інструменту – податку на міжнародні трансакції або податку Тобіна, то свого часу пропозиція Джеймса Тобіна полягала у встановленні податку у розмірі 0,1-0,25% на усі форми обмінних валютних операцій, як місцевих, так і міжнародних. При цьому податкова ставка мала бути пропорційною частоті операції, а саме – 0,5% на один цикл (тобто купівлю, а потім перепродаж). Передбачалося,

що витрати на сплату податку швидко зменшуватимуться для довгострокових операцій і стають практично мізерними для циклів більше одного року, і, натомість пропорційно зростатимуть для циклів, коротших за 3 місяці¹. Таким чином, запровадження податку зробило би невигідними більшу частину спекулятивних валютнообмінних операцій, що здійснюються в спекулятивних цілях. Крім цього, через потенційні доходи, які можуть бути отримані після його впровадження, податок Тобіна розглядався як інструмент для компенсації витрат країн ОЕСР на збільшення офіційної державної допомоги.

Антикризова спрямованість податку Тобіна підвищувала увагу до нього під час більшості фінансових криз. Наприклад, у 1995-1996 рр. (криза у Мексиці 1994 р.), у 1998-1999 рр. (криза в Азії) та у 2001-2002 рр. (луснула «бульбашка» акцій інтернет-компаній). У 2004 році уряд Франції опублікував звіт про можливість впровадження глобального податку як інструменту фінансового розвитку, де йшлося про податки на фінансові операції, на авіаперельоти, прибутки транснаціональних корпорацій та на торгівлю зброєю. Внаслідок публікації цього звіту в 2006 р. у Парижі вперше зібралася Провідна група з питань солідарного оподаткування, куди наразі входять 55 країн. Профспілки провідних країн навіть організували декілька кампаній на підтримку впровадження глобального фінансового податку, наприклад, були представлені «Пропозиції профспілок щодо реформування міжнародної фінансової системи» (МКВП, 2002 р.) [19].

Внаслідок світової кризи та необхідності припинення, а за можливості – переорієнтації частини спекулятивних потоків капіталу до державних скарбниць, питання запровадження податку Тобіна знову стало актуальним. Міжнародні конфедерації профспілок / Профспілковий консультативний комітет при ОЕСР (МКП/ПКК) та Глобальні федерації профспілок запропонували впровадити податок на міжнародні фінансові операції у своїх зверненнях до самітів країн «Великої двадцятки» у Вашингтоні (листопад 2008 р.), Лондоні (квітень 2009 р.), Пітсбурзі (вересень 2009 р.), Торонто (червень 2010 р.) [20]. Хоча доповідь Комісії Стігліца² ООН на самміті у Пітсбурзі не містила інфор-

¹ За наведеними в інформаційній записці розрахунками, інвестору з періодом циклу в 1 день (припускаючи, що в році 240 торгових днів) потрібно було б забезпечити прибуток від інвестицій у розмірі 287,7% річних до виплати податків для того, щоб після виплати податків залишитися з прибутком у 4% річних [19].

² 18.10.2008 р. Мігель д'Еското Брокман заснував цільову групу експертів для проведення огляду функціонування глобальної фінансової системи, включаючи такі великі органи як всесвітній банк і МВФ. Головою комісії було призначено Дж. Стігліца із США. До її складу також увійшли представники Японії, Західної Європи, Африки, Латинської Америки, Південної та Східної Азії. [21].

мації про цей податок та приділяла більше уваги «глобальному депозитному страхуванню», яке буде фінансуватися фіксованими виплатами банків або коштами, що надходять від податку на «трансграничні депозити», однак лідери країн «Великої двадцятки» дали завдання МВФ до наступного самміту підготувати доповідь щодо перспектив запровадження податку Тобіну з урахуванням проблеми забезпечення чесного і суттєвого внеску фінансового сектору у відновлення банківської системи.

У декларації самміту Торонто зазначено, що у питаннях запровадження податку на банківські та міжнародні трансакції країни мають використовувати власні підходи. Але ці підходи повинні базуватися на спільних принципах, серед яких відзначено: захист платників податків, зменшення ризиків фінансової системи; захист кредитних потоків за будь-яких обставин; адаптованість до чинного податкового законодавства окремих країн; забезпечення рівних умов розвитку для країн та галузей [16]. Найвірогідніше, що уряди країн подолають політичну неспроможність³ запровадження цього податку і введуть його найближчим часом.

Чи буде справедливим перекладати основний тягар на фінансову систему? Відповіді на це питання відрізняються. Наприклад, провідний вітчизняний фахівець О. Барановський вважає, що податок на міжнародні трансакції дозволить загальмувати рух гарячих грошей та утруднить здійснення процентного і валютного арбітражу, що відповідно стримає процес надування мильних бульбашок. Однак він вказує і на обставини, що можуть різко знизити його ефективність, а саме: необґрунтована ставка податку та глобальність його запровадження [5, С. 7]. На нашу думку, запровадження такого податку буде доцільним за умови використання його в першу чергу, в якості інструмента боротьби зі спекулятивними операціями, а не інструмента наповнення бюджетів країн. За цих умов запровадження гнучкої і помірної ставки податку (наприклад, у розмірі 0,1%) за розширення бази оподаткування дозволить збільшити надходження до бюджетів без негативних наслідків щодо пригнічення ринкової активності, зменшення ринкової та бюджетної дисципліни.

Слід звернути увагу, що в Україні уряд пішов дещо іншим шляхом, переклавши тягар оподаткування на плечі населення та підприємців, практично скасувавши спрощену систему оподаткування⁴ та запровадивши прогресивний податок на доходи населення, податок на доходи від депозитів, податок на нерухомість. Хоча такі рішення спрямовані на посилення тиску на більш заможні верстви населення та ліквідацію тіньових схем приховування прибутку, проте неефективна система оподаткування фактично перекладає тягар податків на бідних та умовно бідних.

Досить неоднозначними є заходи щодо підвищення транспарентності банківського сектора. Підвищення прозорості в економічній системі безперечно є необхідним кроком, який полегшує прийняття раціональних рішень економічними агентами. Проте заходи щодо підвищення прозорості банківської діяльності іноді переходять межу, за якою зберігається банківська таємниця.

Боротьба з трьохсотлітнім інститутом банківської таємниці набрала обертів після терористичної атаки у вересні 2001 р. Вже через два місяці було прийнято антитерористичне законодавство, де особливу увагу приділено боротьбі з відмиванням грошей з метою фінансування терактів⁵. Разом з тим, вимога щодо розкриття банківської інформації слугувала не лише інструментом боротьби з тероризмом, а й важелем тиску на «податкові гавані» – офшорні зони.

Так, у 2002 р. ОЕСР підписала Угоду про обмін банківською інформацією з 35 країнами, щоб нав'язати офшорам свої правила стягнення податків. Проте ці угоди не носили обов'язкового характеру. Дані щодо вкладників розголошувалися тільки з відома країни, де розміщувався банк, і лише після тривалих переговорів. Таке традиційно відносно м'яке ставлення розвинутих країн до інституту банківської таємниці було обумовлено вигідністю співпраці з офшорами: сума втрат урядів розвинених країн від несплати громадянами податків покривалася прибутками від розміщення державних коштів в тих же фінансових установах. За даними фонду «Спадщина», з 2004 р. тільки американські держкомпанії перевели в офшорні банки більше

³ Йдеться про відсутність політичних передумов для реалізації та впровадження такого податку на даний момент.

⁴ Нова концепція реформи спрощеної системи оподаткування дробить нинішніх спрощенців на дві групи: мікробізнес, який продовжує залишатися на спрощеній системі та малий бізнес, який буде змушений перейти на загальну систему оподаткування, щоправда, на пільгових умовах.

⁵ Спеціальний комітет Сенату США визнав, що теракт 11.09.2001 р. фінансували банки СІНА, Німеччини і країн Сходу. Проте від них не вимагали надання банківської інформації.

500 млрд. дол. США. Не менш активно використовувалися податкові послаблення у окремих регіонах США⁶. За підрахунками експертів МВФ більше половини з 600 млрд дол. США, які щорічно відмиваються в світі, проходить через американські банки. Усього за даними Брукінгського інституту, у 2001-2009 рр. за зростання рівня оподаткування у світі в середньому на 5-8%, кількість офшорних зон збільшилася з 70 до 90 країн і територій. Відповідно швидкими темпами зростали активи офшорів – за експертними оцінками лише у швейцарських банках зберігається понад 1,9 трлн. євро – чверть усіх світових активів [23]. Лише один швейцарський банк Ю Бі Ес (UBS) допоміг американським клієнтам укрити від податків 15 млрд дол. США. В цілому ж на офшорних рахунках всього світу знаходиться 11,5 трлн. дол. США Українські бізнесмени також активно користуються послугами офшорів. За даними Держкомстату, в 2009 р. в десятку країн, на які доводиться більше 81 % обсягу прямих інвестицій до України, увійшли Кіпр – 8,5 млрд. дол. США, Німеччина – 6,6 млрд., Нідерланди – 4,0 млрд., Росія – 2,7 млрд., Австрія – 2,6 млрд., Велика Британія – 2,4 млрд., Франція – 1,6 млрд., США – 1,4 млрд., Віргінські острови – 1,4 млрд. і Швеція – 1,2 млрд. дол. США.

Світова криза 2007-2008 рр. та гостра потреба у ліквідності змусила розвинені країни ужорсточити ставлення до офшорів, а відтак – і до банківської таємниці. У 2009 р. в США були прийняті нові поправки до Акту щодо боротьби з тероризмом за 2001 р., що дозволило Податковій службі США (*Internal Revenue Service, IRS*) самостійно визначати країни і банки, що займаються відмиванням грошей для терористів. Наприкінці 2009 р. США звинуватили в цьому Австрію, Ліхтенштейн і Швейцарію.

Однак, щоб отримати інформацію про клієнтів швейцарських банків, необхідно подати позов до суду Швейцарії. Тільки він може санкціонувати порушення банківської таємниці. Складність цієї процедури та невизначеність її результату обумовили застосування методів політичного тиску: Податкова служба США висунула вимогу заморозити рахунки Ю Бі Ес в США; візит державного секретаря до Швейцарії відклали на невизначений час, а представники ОЕСР заявили про можливість застосування дипломатичної блокади [24]. У підсумку наприкінці 2009 р. президент Швейцарії Х.-Р. Мерц

заявив, що банківська таємниця не може і не повинна покривати аморальні вчинки і злочини; Ю Бі Ес погодився виплатити американському уряду 780 млн дол. штрафів і передав США інформацію щодо 250 вкладників, що підозрювалися в несплаті податків [25]. У відповідь розпочалися судові позови від незадоволених вкладників. За даними Брукінгського інституту, тільки за 3 міс. 2009 р. Ю Бі Ес, втратив 24 млрд. євро [23].

Щоб не допустити масового відпливу депозитів із швейцарських банків, Швейцарія намагається захистити банківську таємницю. Хоча офіційний Берн заявив, що готовий передавати 15% податків на активи країнам, чії громадяни розмістили гроші в місцевих банках, але без автоматичного та масового обміну даними. Інформація може бути передана податковим органам інших держав, тільки якщо в запиті є ім'я конкретного клієнта, назва банку і докази податкового правопорушення. У грудні 2009 р. уряд Швейцарії відмовився від переговорів з Францією про підписання нової угоди в банківській сфері. З Німеччиною був підписаний лише попередній договір щодо надання інформації про рахунки громадян Німеччини в обмін на тимчасове звільнення від податків німецьких філій швейцарських компаній. У разі ратифікації договору Германію щорічно втрачатиме приблизно 160 млн. євро, так що вигоди від підписання угоди неочевидні.

Дійсно, масштабність загрози тероризму і корупції вимагає єдиної законодавчої бази оподаткування у всіх країнах світу, яка не залишала б місця відмиванню грошей. Банківська таємниця не повинна прикривати нелегальну діяльність у фінансовій сфері. Але на сучасному етапі мова йде про намагання урядів розвинених країн використати нелегально накопичені кошти на покриття власних потреб. Продуктивність і корисність для економічної системи такого напряму використання коштів є неочевидною.

В Україні питання підвищення прозорості банківського сектора також є вкрай актуальним. У планах реорганізації банківської системи України, розроблених міжнародними фінансовими організаціями, одним із ключових питань є система заходів щодо забезпечення більшої прозорості банківського сектора. Наприклад, у звіті Всесвітнього банку в пункті XII особливо виділена вимога перегляду підходів до регулювання як самого НБУ для зняття конфлікту

⁶ Наприклад, у Неваді, Вайомінгу і Делавері можна створювати компанії і надавати владі мінімум інформації щодо їх власників / Контракти. – № 6. – 2010 р.

інтересів, так і забезпечення відкритого доступу до інформації про фінансовий стан комерційних банків шляхом перегляду положення про банківську таємницю і приведення його у відповідність зі світовими стандартами [26].

Про рівень непрозорості банківського сектору України на даному етапі розвитку засвідчують наприклад, істотні розбіжності в оцінках проблемних кредитів. Так, тільки за 2009 – 9 міс. 2010 р. банки наростили власний капітал зі 119 до 132,8 млрд грн., і збільшили обсяг сформованих резервів під проблемні кредити зі 48,0 до 147,4 млрд грн. Масштаби резервування свідчать про різке збільшення частки «поганих кредитів» (прострочених на 90 днів), реструктуризованих і проблемних. Хоча відомі випадки використання надлишкового резервування як інструмента ухилення від сплати податків. Загалом, за оцінками агентства РіїсБ, на кінець 2009 р. в Україні «погані» кредити склали 50 % загального обсягу кредитного портфелю. Але за даними офіційної статистики проблемні кредити в Україні за вказаний період виростили з 2,27 % лише до 9,9 % (11,6% на 01.09.2010 р.).

За цих умов навесні 2010 р. Всесвітній банк висунув НБУ ультиматум: або проводиться ще одне стрес-тестування фінансових установ, або виділення коштів за програмою реформування фінансового сектора відкладається. Очевидно, що оприлюднення даних щодо реальних масштабів проблемної заборгованості означатиме необхідність підвищення нормативу адекватності капіталу та спроможне запустити ланцюжок негативних очікувань, що остаточно підірве довіру до банківської системи. Це особливо небезпечно на етапі виходу України із кризи, коли перші позитивні зрушення є нестійкими. Тому банкіри всіма доступними способами намагалися зменшити дані про проблемну заборгованість. Наприклад, Закон № 1533 від 24.11.2009 р., тимчасово надав банкам право:

- платити податок на прибуток з фактично отриманих, а не нарахованих доходів від здійснення кредитних операцій;
- включати до складу валових витрат всю суму страхового резерву (з часом – тільки 80 %);
- списувати за рахунок страхового резерву прострочену заборгованість фізичних осіб і по цінних паперах;
- не враховувати збитки потенційного позичальника при оцінці його фінансового стану (якщо клієнт має «чисту» кредитну історію);
- не формувати обов'язкові резерви під сумнівну і безнадійну заборгованість, якщо іноземна материнська структура або інший іноземний банк поручилися за нього.

В результаті зміни підходів до розрахунків банківських доходів, збитків і резервів істотно ускладнилася можливість зіставити їх показникам попередніх періодів для реальної оцінки фінансового стану банків. Таким чином, нові методики не стільки полегшували реальний стан справ, скільки дозволяли банкам виконувати економічні нормативи НБУ і не провокувати хвилі паніки.

Тим часом, восени 2010 р. в руслі загальносвітових тенденцій НБУ розпочав заходи не лише щодо підвищення капіталізації банківської системи, а й щодо ужорсточення банківського регулювання та обмеження банківської таємниці. Так, Правлінням НБУ була прийнята постанова № 273 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України», якою внесені зміни до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій та інших нормативно-правових актів НБУ. Зокрема, НБУ встановив нові вимоги до банків щодо збільшення регулятивного капіталу до значення 120 млн. грн. В останній редакції законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України (щодо регулювання діяльності банків)» (№ 0884) була запропонована нова редакція ст. 35, відповідно до якої передбачається передача НБУ повноважень з визначення мінімального розміру нормативу адекватності регулятивного капіталу та мінімального розміру регулятивного капіталу (на сьогодні ці показники визначаються Законом), а також впровадження нового коефіцієнту співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань банку.

На думку юристів АУБ, з метою недопущення прийняття економічно не виважених та необгрунтованих змін нормативу передача НБУ повноважень щодо визначення мінімального розміру регулятивного капіталу є неприпустимою. Недоцільним в АУБ також вважають впровадження коефіцієнту співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань банку, як такого, що не зможе бути дотриманий банками у разі надходження на рахунки їх клієнтів коштів у значних розмірах.

Не менш активно АУБ виступає проти розширення прав НБУ на отримання від банків інформації, що носить характер банківської таємниці [27]. Законопроектом пропонується передбачити право НБУ вимагати від банку документи, їх копії, а також письмові пояснення з питань його діяльності. При цьому, як сказано у

законопроекті, «банк зобов'язаний надавати на вимогу Національного банку України відповідну інформацію та документи». АУБ вважає неприйнятними запропоновані зміни, якими фактично запроваджується необмежений доступ до інформації щодо діяльності банку, у тому числі первинних документів, яка відноситься до банківської таємниці, і надання такої інформації жодним чином не пов'язується із проведенням інспекційної перевірки банку [28]. Надання такого права НБУ суперечить Конституції України та порушує права та інтереси засновників, акціонерів та клієнтів банку, а відкритий доступ до банківської інформації може підвищити ризик корупційних дій чиновників НБУ шляхом несанкціонованого розголошення цієї інформації третім зацікавленим особам.

В руслі загальносвітових тенденцій боротьби з банківською таємницею виглядає і запровадження податку на доходи від депозитних рахунків⁷, що було рекомендовано МВФ під час надання Україні траншів в рамках кредиту стенд-бай. Одним з найбільш проблемних питань запровадження зазначеного податку є невизначеність порядку його адміністрування, що ставить під сумнів не тільки принцип збереження банківської таємниці, але й може значно збільшити кількість платників податків. Для стягування податку на доходи від депозитів всі банки автоматично повинні будуть направляти податковим органам інформацію про всіх своїх клієнтів і стан їх рахунків, що є порушенням ст. 61 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Зберегти банківську таємницю могло б зняття обмеження щодо розміру депозиту, з доходів від якого стягується податок, тоді кожен банк разів на місяць подавав би звіт щодо загальної суми сплачених на депозити доходів і сплаченої з цієї суми податку.

Відтак другим спірним моментом є розмір суми, яка підлягає оподаткуванню. Адже, щоб уникнути сплати податку, достатньо буде просто розпорошити свої заощадження, наприклад, на внески у розмірі суми, яку гарантує Фонд гарантування внесків фізичних осіб (150 тис. грн.). Для недопущення таких махінацій у Проекті Податкового кодексу зазначено, що самі вклад-

ники зобов'язані повідомляти кожний банк про всі свої вклади в інших банках або щорічно подавати декларацію в податкові органи щодо розміру отриманих доходів за коштами, розміщеними у всіх фінансових установах. В іншому випадку, щоб виявити «маніпуляції» з внесками, податковий орган при проведенні перевірок банків дістане доступ до інформації, що містить банківську таємницю, і для отримання якої дотепер йому було необхідне рішення суду.

Підсумовуючи, відсутність прозорого механізму адміністрування податку на дохід з депозитів може привести до втрати інституту банківської таємниці в нашій країні і масовому відтоку коштів з банківської системи як наслідок небажання вкладників нести додаткові витрати з оподаткування отриманих доходів (подвійне оподаткування) та розкривати органам державної податкової служби інформацію про свої заощадження. В результаті втрати бюджету від адміністрування цього податку можуть значно перевищити доходи від його надходження. Так, виконання банками функцій податкових агентів збільшить їх витрати (додаткове програмне забезпечення, значне збільшення чисельності працівників), що призведе до зменшення бази оподаткування самих банків. Одночасно зросте чисельність податкових органів, а відповідно і бюджетних витрат на їх утримання.

IV. Висновки. Якщо до недавнього часу чинна система державного регулювання банківської діяльності виходила з припущення, що комерційні банки володіють достатньо ефективними методами ризик менеджменту, щоб максимально точно оцінити ризикованість операцій, та сформувані відповідні резерви, то поточна криза засвідчила недостовірність цього припущення. Прагнення до максимізації прибутків зумовило накопичення ризиків банків без адекватного їх віддзеркалення у звітності. Тому сучасні рекомендації Базельського комітету спрямовані на примусове підвищення нормативу адекватності капіталу та посилення жорсткості банківського регулювання.

Зважаючи на характер заходів щодо реформування фінансової банківської системи досягти цієї мети планується через посилення конт-

⁷ Подібне оподаткування існує в багатьох країнах світу. Наприклад, в Євросоюзі ставки на податок з доходів фізичних осіб від депозитів ще і диференційовані -- для резидентів і нерезидентів. Ставка для нерезидентів до 2011 р. складала 20%, після 2011-го -- буде 35%. Платиться податок зі всіх депозитів -- великих і маленьких. Але в Україні зазначена норма в рамках закону про оподаткування доходів фізичних осіб, прийнята ще 22 травня 2003 р., через різні обставини кілька разів відкладалася -- до 1 січня 2013 р. Це пов'язувалося з обмеженістю інвестиційних можливостей в Україні, що вимагає створення для банківських депозитів певних преференцій. За розрахунками експертів АУБ, відповідно до запропонованого законопроектом механізму при річній депозитній ставці 18% оподаткуванню будуть підлягати доходи вкладників банків за вищезгаданими вкладками, які у сумі складають 122,0 тис. грн., що не носить ознак розкоші [28].

ролю держави за потоками фінансових ресурсів в економіці. Зважаючи на обсяги нагромадженого державного боргу, очевидно, що більша частина цих фінансових потоків буде спрямована на погашення державних боргів. Такий перерозподіл зумовить на національному рівні – витіснення приватних інвестицій державними, а в глобальному вимірі – перерозподіл світового ВВП на користь США та Європи. Відтак на перший план висувається завдання підвищення ефективності державних видатків та контролю за їх витрачанням, що є завданням майбутніх досліджень.

1. Статистичні дані МВФ. Офіційний Веб сайт МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodala/weoselser.aspx?c=122,136,124,137,423,181,172,138,132,182,134,936,174,961,178,184&t=1>

2. Global Risks 2009. A Global Risk Network Report / World Economic Forum. January 2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.weforum.org/en/index.htm>

3. Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/>

4. Статистичні дані ОЕСР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/home/>

5. Барановський О. Регулювання і нагляд у банківській сфері quo vadis? / О. Барановський // Вісник НБУ – 2010. – № 7. – С. 3-10.

6. Богдан Т. Глобальна фінансова криза та виклики для економічної політики в посткризовий період / Т. Богдан // Фінанси України. – 2010. – № 6. – С. 3-14.

7. Богдан Т. Регулювання боргових процесів на новому етапі розвитку світової фінансової системи / Т. Богдан // Вісник НБУ. – № 8. – 2010. – С. 18-24.

8. Герасименко В., Герасименко Р. Причини виникнення та форми прояву фінансової кризи в банківській системі України / В. Герасименко, Р. Герасименко // Вісник НБУ. – № 7. – 2010. – С. 12-19.

9. Корнєєв В. Антикризисні інструменти фінансової стабілізації / В. Корнєєв // Економіка України. – 2009. – № 12. – С. 22-34.

10. Паливода К. Доларизація грошового обігу як гальмо інвестиційної активності в Україні / К. Паливода // Банківська справа. – 2009. – № 5. – С. 32-39.

11. Петрик О. Фінансова криза в Україні та заходи щодо її подолання / О. Петрик // Вісник НБУ. – 2009. – № 8. – С. 4-10.

12. Сомик А. Умови середовища реалізації грошово-кредитної політики в Україні / А. Сомик // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 21-45.

13. Стукало Н., Литвин М. Державне антикризове регулювання банківського сектору: досвід ЄС та України / Н. Стукало, М. Литвин // Вісник НБУ. – 2010. – № 7. – С. 20-25.

14. Шелудько Н. М., Шкляр А. І. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються: теоретичні й емпіричні аспекти аналізу / Н. М. Шелудько, А. І. Шкляр // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 3-21.

15. Школьник І. О. Реформування фінансового нагляду під впливом економічної рецесії / І. О. Школьник // Фінанси України. – № 3. – 2010. – С. 50-60.

16. Декларация саммита G20 Торонто / Торонто, 27.06.2010/ Офіційний Веб сайт «Toronto G20» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.g20.toronto.ca/>

17. За даними РБК Україна. [Електронний ресурс]. Информационное агентство. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/glava-evrokomissii-zh-m-barrozubyavil-o-novyh-reformah-07092010164900>

18. Інформаційний веб сайт «Новинар» за червень 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://novynar.com.ua/all/business/2010/june/print>.

19. Пункт 7: Всесвітня економічна криза. Дії в сфері оподаткування. Вступ до міжнародного податку на фінансові операції. Інформаційна записка Секретаріату ПКК Профспілковий консультативний комітет при ОЕСР. 123 пленарна сесія. [Електронний ресурс]. – Офіційний веб сайт Федерації профспілок України. – Режим доступу : http://www.fpsu.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1766:2010-02-23-10-09-58&catid=21:2009-07-14-18-16-22&Itemid=43&lang=uk

20. Заявления МКП/ПКК Рабочим группам 08 / [Електронний ресурс]. – Всероссийская конфедерация труда. – Режим доступу : http://www.vkt.org.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=227

21. Офіційний Веб-сайт ООН // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [tp://www.update.un.org/russian/news/fullstorynews.asp?newsID=12237](http://www.update.un.org/russian/news/fullstorynews.asp?newsID=12237)

22. Будущее банковской тайны [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [tp://www.nationalsystem.ru/articles/detail.php?ELEMENT_ID=8453](http://www.nationalsystem.ru/articles/detail.php?ELEMENT_ID=8453)

23. Офіційний веб сайт Брукінського Інституту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vmw.brookings.edu/>

24. Европарламент потребовал отменить тайну банковских вкладов к 2014 году. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.roche-duffay.ru/news/242919798.shtml>

25. UBS раскрывает информацию и вышлатит штраф американской налоговой. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.roche-duffay.ru/news/237578987.shtml>

26. Зміцнення України після кризи. Огляд Світового банку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org.ua/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/UKRAINEEXTN/0,,menuPK:328539~pagePK:141159~piPK:141110~theSitePK:328533,00.html>

27. Лист АУБ до профільного парламентського Комітету з питань фінансів і банківської діяльності щодо законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України (щодо регулювання діяльності банків)» № 0884 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aub.org.ua/>

28. Офіційний веб сайт АУБ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aub.org.ua/>

The paper investigates the problem of reforming the system of regulation and supervision of the financial system. Essence, features and effects of tax instruments to stabilize the financial, particularly banking system are opened in the article. Considered the causes of intensify the fight against banking secrecy. Analyzed the correlation problem the reform of banking and tax system of Ukraine.